

*ЛОБАЧ К.В., кандидат історичних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО КОЛГОСПНОГО СЕЛЯНСТВА (1932–1933 РР.)

Період 1932–1933 рр. став завершальним етапом широкомасштабної війни держави з селянством, розгорнутої у процесі колективізації сільського господарства. До кінця 1932 р. в республіці було колективізовано майже 70 % селянських господарств з охопленням понад 80% посівних площ. Отже, згідно з критеріями, визначеними постановою ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1931 р. «Про темпи подальшої колективізації і завдання по зміцненню колгоспів», завдання суцільної колективізації, за виключенням поліських та прикордонних районів, у республіці було виконане [1, с. 172].

Мету суцільної колективізації Сталін сформулював ще в період кризи хлібозаготівель у 1928 р., плануючи «покрити всі райони нашої країни без винятку, колгоспами (і радгоспами), здатними замінити, як *здатчика* (виділено мною – К. Л.) хліба державі, не тільки куркулів, а й індивідуальних селян. Бесідуючи зі студентами Інституту червоної професури, Комакадемії і Свердловського університету 28 травня 1928 р. він конкретизує: «...необхідно встановити такий режим, щоб колгоспи здавали державним і кооперативним організаціям весь свій товарний хліб під загрозою позбавлення субсидій і кредитів з боку держави» [2]. Варіант «такого режиму» був апробований у період «воєнного комунізму» і пізніші роки, його основою були репресії.

Завдяки їх застосуванню під загрозою розкуркулення та депортації і шляхом посилення податкового тиску на одноосібні селянські господарства сталінському режиму вдалося загнати селян у колгоспи. Тепер треба було примусити рядових селян виробляти продукцію, яка в ході хлібозаготівель конфісковувалася державою, тобто селяни мусили працювати задарма. Позаекономічний примус, використаний більшовицькою владою, почав давати збої, селяни не бажали платити «данину», необхідність якої обґрунтовував кремлівський володар, свідченням чого були кризи хлібозаготівель, що повторювалися з року в рік. За таких обставин важливою умовою виконання планів перетворення колгоспних господарств у здавачів хліба було навернення на свій бік, як зауважує В. Нолл, кількісно малої, але впливової, сільської еліти, якій давали можливість і повноваження активно діяти.

Активістами ставали найбільшій селяни. Вони, наголошує дослідник, були державними слугами і попихачами, і водночас представниками влади на селі [3, с. 21]. Їх руками вилучалися хлібні запаси в односельців, за вказівкою зверху вони вивозили на хлібоприймальні пункти фуражні й посівні фонди, залишаючи господарства зовсім без зерна, часто саме сільські активісти ініціювали рішення про притягнення до судової відповідальності одноосібників за невиконання хлібної розкладки тощо. Втім, відповідаючи на питання: «Чи були вони тільки гвинтиками бездушної державної машини?», знаний фахівець цієї проблематики – професор С. Кульчицький виокремлює дві групи активістів. Перша – котрі працювали не за страх, а за совість, друга – ті, що вдавалися до своєрідного протесту, відкрито чи приховано саботуючи вказівки з центру. Відповідно більшовицька влада ставила завдання подолати, зламати опір як рядового селянства, так і місцевого, нею ж призначеного, активу.

Декрет про охорону суспільної власності, який в народі називали «законом про п'ять колосків», передбачав суворі покарання для розкрадачів хліба аж до розстрілу. Восени, коли відставання у виконанні хлібозаготівельних планів, стало очевидним, риторика погроз стала нормою ділового спілкування. У телеграмі М. Хатаєвича та В. Молотова на адресу секретарів обкомів від 5 листопада 1932 р. міститься пряма вказівка на застосування вищої міри покарання до голів колгоспів та членів правління, які звинувачуються в розкраданні державного та суспільного майна. Відзначаючи бездіяльність судів і прокуратури, ЦК КП(б)У категорично вимагав від обкомів негайних і рішучих заходів, обов'язкового і швидкого проведення репресій і нещадної розправи зі злочинними елементами в правлінні колгоспів на основі згаданого закону. Пасивність розцінювалася як «найгірший прояв гнилого лібералізму, неприпустимого в більшовицькій партії» [4, с. 527].

Боротьбою з «саботажем хлібозаготівель, організованим куркульськими і контрреволюційними елементами», і подоланням «опору частини сільських комуністів, що стали фактичними провідниками саботажу» – мотивувалося прийняття постанови РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. «Про занесення на чорну дошку сіл, що злісно саботують хлібозаготівлі» [4, с. 562]. Ухвала такого рішення на практиці означала приречення людної села на вимирання. Робилося це за для того, «щоб показати, що радянська влада уміє безжалісно розправлятися з організаторами саботажу хлібозаготівель, з куркульськими елементами та їх пособниками» – наголошувалося в телеграмі С. Кагановича та В. Чубаря керівникам областей [4, с. 563].

Репресії обрушувалися як на голови простих селян, так і партійно-господарського апарату нижчої та середньої ланки. Теоретичним

обґрунтуванням цих репресій став виступ Сталіна на об'єднаному засіданні Політбюро ЦК і Президії ЦКК ВКП(б) 27 листопада 1932 р. Пояснивши труднощі хлібозаготівельної кампанії 1932 р., «а) проникненням у колгоспи і радгоспи антирадянських елементів і організацією там шкідництва, саботажу і б) неправильним, немарксистським підходом значної частини наших сільських комуністів до колгоспів і радгоспів», генсек закликав до нищівного удару по селянству [4, с. 559]. В. Молотов, виступаючи на цьому засіданні, особливу увагу звернув на Україну: «...мені не раз доводилося в селах зустрічатися з такими керівниками, котрі не тільки не доросли до більшовизму, але на ділі цілком розчинилися в дрібнобуржуазній стихії і плетуться у хвості в куркуля й антирадянських елементів» [4, с. 561]. Втілюючи в життя настанови кремлівських вождів про боротьбу з «сільською контрреволюцією», органи ДПУ, лише в листопаді 1932 р., заарештували в республіці 8881 чоловік, більше тисячі з них, були головами та членами правління колгоспів [5, с. 357].

Наступним кроком в обґрунтуванні репресій, що обрушилися на Україну, стало прийняття постанови ЦК ВКП(б) від 14 грудня 1932 р. «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та Західній області». Окремі пункти постанови повністю повторювали положення виступу Сталіна, про які йшлося вище, зобов'язуючи «стосовно дворушників і ворогів Радянської влади і колгоспів з партквитком у кишені, застосовувати суворі репресії, засудження на 5–10 років ув'язнення в концтабір, а за відомих обставин – розстріл». У шостому пункті резолюції серед 15 «заарештованих зрадників партії в Україні», як організаторів саботажу хлібозаготовок, яких належало засудити до 5–10 років концтаборів назване й ім'я нашого земляка, секретаря Кобеляцького райкому партії – К. Ляшенка.

Разом з ним по справі проходило ще декілька районних керівників. За наслідками її розгляду секретаря районного комітету партії – К. Ляшенка, голову районного виконавчого комітету – Ф. Бема, голову райколгоспоюзу – Й. Винокурова Харківський обласний суд у грудні 1932 р. засудив до 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах у далеких місцевостях Союзу, звинувативши у «зриві хлібозаготівель», «контрреволюційному саботажі й ошукуванні обласних організацій». Термін ув'язнення інших керівників районних підрозділів, що проходили у справі, становив від двох до восьми років [6, с. 575–576]. Реальна провина засуджених полягала у відкритому протесті проти нереально завищених планів, відкритті в ряді сіл млинів для перемелювання збіжжя, запереченні наявності куркулів у районі, намаганні налагодити громадське харчування в колгоспах для працюючих селян тощо.

Згадувана постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. пов'язувала провал хлібозаготівельної кампанії з «механічним» проведенням українізації у ряді районів України. По суті, ця постанова започаткувала процес ревізії партійних рядів, який був узаконений резолюцією «Про чистку партії» об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) (7–12 січня 1933 р.). Серед 10 адміністративних одиниць, де чистка повинна була розпочатися в першу чергу, були й 4 області України: Донецька, Одеська, Київська, Вінницька [7, с. 100]. Партійна чистка доповнила систему комплексного наступу Кремля на Україну, унеможливаючи формування організованого опору диктаторському режиму.

Система драконівських, за визначенням самого Сталіна, методів економічного визиску селян та масштабних репресій поповнилася постановою ЦВК і РНК СРСР про паспортну систему від 27 грудня 1932 р., що передбачала суворий контроль за переміщенням селян. А таємна директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про запобігання масового виїзду голодуючих селян» від 22 січня 1933 р., підготовлена особисто Сталіним, наказувала «не допустити повторення минулорічної помилки» [4, с. 634–635]. Коли, рятуючись від голоду, українські селяни виїздили до Центрального чорноземного округу, на Волгу, в Московську та Західну області, а «партійні, радянські і чекістські органи України прогавили цю контрреволюційну затію ворогів радянської влади» – наголошувалося в директиві. Число таких селян-біженців, на думку професора С. Кульчицького, могло сягати 3 млн. чоловік, сама ж директива, як наголошує вчений, була логічним продовженням попередніх акцій, спрямованих на фізичне винищення мільйонів громадян України [1, с. 204, 309].

Пропонований перелік документів засвідчує наростання конфронтації між владою та селянством. Сталінська політика втрачала підтримку партійно-господарського активу на місцях. Не вдаючись до пошуків компромісу, влада розкручувала маховик репресій. Органами ДПУ УСРР лише за перші двадцять днів грудня 1932 р. було заарештовано 862 члена та кандидата у члени ВКП(б), голови колгоспів та сільських рад, серед заарештованих, становили відповідно 342 і 108 осіб [5, с. 478–479].

На кінець 1932 р. пресловутий Сталінський закон «про п'ять колосків» вже дав багатий «урожай». За інформацією органів юстиції, у перші чотири місяці дії закону у зв'язку з хлібозаготівлями було засуджено 16781 чоловік [5, с. 349]. У 1933 р. з 24191 колгоспу було «вичищено» близько 200000 осіб [5, с. 54]. Але це була лише прелюдія до однієї з найбільших трагедій українського народу, жертвами якої стали мільйони ні в чому неповинних тепер уже колгоспних селян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький С.В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С.В Кульчицький. – К.: Наш час, 2008. – 424 с.
2. Сталин И. На хлебном фронте. Полное собрание сочинений – Т. 11. Режим доступу <http://petrograd.biz/stalin/11-9.php/>
3. Вільям Нолл Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–30 років. – К.: Родовід, 1999. – 559 с.
4. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание 1927–1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т.3. Конец 1930–1933 / Под ред. Д. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М.: РОССПЭН, 2001. – 1008 с.
5. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ – НКВД. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 604с. [64]арк. іл.
6. Колективізація і голод на Україні, 1929–1933. – К.: Наук. думка, 1992. – 736 с.
7. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК 1898–1971. Видання 8-е доповн. і виправл. / Т. 5. 1931–1941/. – К.: Політвидав України, 1980. – 471с.